

■ *Llocs de memòria dels catalans* d'Albert Balcells

Josep M. Figueres

L'autor, eminent historiador d'extensa i valuosa obra prou coneguda dels col·legiats, després dels seus darrers treballs sobre l'Institut d'Estudis Catalans (2003-2007) i Lluís Nicolau d'Olwer (2007) amb la també recent *Història de Catalunya* de notable èxit en edició de tapa dura i de butxaca, s'acara amb nou tema, que ha estat reconegut amb el XXVIII premi Carles Rahola per la qualitat i l'interès del treball. Efectivament, *Llocs de memòria dels catalans* pot semblar, pel títol, una guia o un repertori d'indrets més o menys emblemàtics però és molt més. Al nostre parer el treball¹ té tres objectius i així ens fixaríem en la triple dimensió:

- Valoració del paper dels símbols en la societat actual i avaluació de la seva significació en contextos de dualitat quan no coexisteixen, sinó que lluiten pel mateix espai;
- Descripció històrica, no pas puntual de to geogràfic o social, dels principals símbols catalans, o dels que al seu parer són destacats de la nombrosa quantitat que n'hi podria haver, i, en tercer lloc,
- Resituació de la història contemporània en l'aspecte puntual de la història cultural, de la Renaixença ençà, en què els símbols més destacats tenen una posició important. Balcells ho analitza en un treball que va més enllà de la història crítica dels símbols a Catalunya.

La simbologia és un dels elements més demostratius del poder. De tots els poders: religiosos, polítics, econòmics... Franco ho encarnà tot just guanyar la guerra en la desfilada dita de la Victòria

Libres

i arreu les ciutats amb monuments instal·lats *ad hoc*, la terra catalana sovint derrotada militarment ha hagut de recórrer als símbols com a elements demostratius d'una posició. Aquest llibre s'hi acara i ho fa des d'una posició històrica per entendre la seva ubicació social en el moment present.

Balcells ha efectuat un treball ben documentat, rigorós i extraordinàriament suggerent que ens acosta al coneixement de l'evolució dels símbols catalans en la societat contemporània i, com a tal, esdevé francament apassionant de llegir pel que aporta; també, de manera tàcita, pel que alguns silencis poden insinuar al lector hàbil. Quan els turcs prohibeixen la roba llampant dels kurds, els xinesos destrueixen temples tibetans, els marroquins prohibeixen als sahrauís els seus mitjans de comunicació, no són pas diferents dels espanyols que anihilen símbols catalans com la bandera, els monuments, els noms dels carrers o els himnes els destrueixen, literalment o bé els silencien, o, amb la perversió del coneixement, els dilueixen o els modifiquen per tal que el vençut resti anul·lat de la memòria i pugui ser reubicat amb la nova memòria del vencedor. Naturalment que no només amb trets identitaris, els símbols –del barret frigi a l'arbre de la llibertat– són presents arreu i un grup malda per la imposició i l'altre per la supervivència.

El treball de Balcells no plaurà, doncs, als historiadors i polítics que han apostat per un bàndol i dient-se acrítics i científics són precisament els més sectaris i partidistes en usar una part pel tot. Altra cosa són els historiadors que usen la competència, com és el cas d'aquest llibre, en què Albert Balcells articula un disseny amb el qual simplement hom no pot no estar d'acord. La descripció de l'evolució de la bandera, el monument a Rafel de Casanova amb l'11 de setembre de referent, el Born com a espai de memòria alhora historiogràfic i molts altres indrets geogràfics de Catalunya: el Canigó, Ripoll, Montserrat i Poblet, o de Barcelona: el palau de la Generalitat, el palau de la Música Catalana i l'estadi del Barça amb els caiguts de guerres –Fossar de les Moreres, Fossar de la Pedrera...– configuren un elaborat mapa que és un dens recorregut per tot allò que interessa al professional de la història més enllà del lector culte o de l'apassionat del coneixement historiogràfic. El treball d'Albert Balcells és un exercici de maduresa que permet, amb suggerents aportacions, desenvolupar una lectura que ultrapassa el marc historiogràfic, naturalment prou vàlid, per endinsar-se en

la discussió del paper de la història en la societat; és a dir, quan parlen les estàtues no podem deixar de pensar en l'alcalde de la capital de Catalunya –malgrat que ara popularitzin [del] «territori» un mot no innocu sinó per «rebaixar» la crosta, ja que no la poden eliminar– tot amagant-se de l'impacte social d'un episodi trist. Unes fotografies que penetren dolorosament en l'imaginari dels catalans de soca-rel quan turistes rancis o tronats miccionen en públic, en grup, avalot i nocturnitat, al monument on Catalunya ret homenatge a Macià. No els passa res. Tanmateix qui ha protestat clavant un petit rètol *in situ* denunciant el fet –com a protesta– és multat, segons llegim als diaris, amb un miler d'euros. Senzillament, la justícia al revés. Imaginem al revés, catalans de viatge a ... i miccionant a... En fi, pena i vergonya aliena.

Els símbols són ben presents en la nostra societat malgrat els postmoderns i tota la dimensió de reubicació a un entorn simplement decoratiu i marginal mentre la centralitat és ocupada per altres símbols. Que hi hagi una bandera gegantina en una plaça madrilenya deu ser un símbol demostratiu de poder. Del càstig es passa al silenci quan es destrueixen plaques de noms de carrers i ningú no pensa a reposar-les, per exemple la que inaugurarà en plena Guerra Civil l'alcalde Hilari Salvador en homenatge al sacerdot Miguel Hidalgo com a agraïment per l'actitud de suport de Mèxic a la ciutat quan els avions franquistes la bombardejaven. Avui, fora d'algun rar lector dels diaris de fa un segle, tothom ho ignora. L'interès del treball de Balcells és així extraordinari per entendre la fibra interna de la catalanitat resistent, de la identitat en la construcció o la destrucció, i ens acosta al paper de l'historiador que assumeix una dimensió pública de servei a la ciutadania.

L'autor d'un treball d'aquesta envergadura intel·lectual, abast temàtic i cronològic i resultat científic valuós, potser hauria de ser cridat pel poder polític per ajudar i assessorar a «gestionar» des del coneixement i l'arrelament a l'entorn, i per contribuir a minvar el desconeixement imperant a Barcelona com a nou focus de devastació de l'ahir català. Potser per assolir aquest ideal precisament es treballa així... Hom aspira potser a una urbs sense tremp ni senyal de catalanitat? On imperi la dita neutralitat que serà, ai las, la llengua castellana com a vehicular i el cosmopolitisme com a referència ideològica; o sigui, el desmembrament del pòsit de secular herència catalana que resti d'instrument auxiliar per als forans com ho és la conversió

de la magnífica i espectacular Llotja de Perpinyà en un frankfurt. Ho permetrien les autoritats gal·les si fos un espai noble de la Revolució Francesa? No hi ha ni ingenuïtat ni liberalitat en el fet, simplement són escales de valors i objectius de símbols en lluita.

La presència dels símbols en un espai públic tan complex com el present no és innòcua. Els mitjans públics s'ocupen d'explicar-los. Hom passa de l'escala individual a la col·lectiva i sense facilitats. Ahir era la marca al foc per al lladre o una barretina jocosa el que denotava comportaments o rols. La situació d'un símbol de rang rellevant avui ja no és individual sinó col·lectiva, i aquesta acció curiosament s'escapa de la multitud perquè hi ha elits que les dirigeixen –les dels mitjans de comunicació. El treball de Balcells ajuda a veure l'interior d'aquest procés.

Seria un cas similar al que executà Francesc Ferrer amb la llengua catalana, de la qual ara només els indocumentats o maliciosos, malgrat que ostentin reals posicions, poden afirmar que mai no ha estat perseguida. L'enumeració, concisa, ordenada, dels fets de la persecució avalen la frase anterior i ens acosten al coneixement d'una realitat de la qual el lector és prou madur per treure'n conclusions.

De la visió dels llocs de memòria dels catalans es desprèn una parcel·la molt important de la història pública, igual que els manuals, els programes als *mass media* o la novel·la històrica són construccions col·lectives amb interferències d'uns, inferències d'altres. La seva importància ens l'explica el fet, que a diferència de l'Europa que patí la guerra mundial, l'Estat espanyol és l'únic indret on no es pot visitar un camp de concentració; la no-existència de la realitat, el que seria l'antisímbol, també hi representa un paper rellevant. Seria extraordinàriament dur un camp de concentració franquista reconstruït o simplement preservat de l'oblit. Serien tants els casos a esmentar: avui ja ningú no sap on el franquisme cremà llibres catalans –d'editorials i de biblioteques privades– el 1939 ni on tallava els cabells o feia beure ricí: és desconegut.

Un dels mèrits del treball *Llocs de memòria dels catalans* és que ofereix dades que situen la realitat gràcies a la dissecció, precisa, exacta, del que han estat aquests llocs memorables en un procés en què intervé la imatge, en evolució, que en tenen les col·lectivitats. Aquest és el gran mèrit: un treball de síntesi històrica que esdevé alhora una vivisecció d'una cosa tan valuosa com les senyes d'identitat d'una col·lectivitat. Per un instant, pensem en la no-

pervivència de tots els símbols que ressenya Balcells. Segurament el país seria un altre. De la no-existència al no-coneixement hi ha tot un camí que es clou en ell mateix, del no-coneixement a la no-existència. Així ha succeït amb el record que dèiem del capella Hidalgo. Fins i tot parcialment hi ha un procés negatiu: una recuperació d'espai parcial que no acontenta ni uns –que no ho volen– ni altres que aspiren la restitució plena. Així, les columnes de Puig i Cadafalch prevalen si són ubicades al lloc d'origen, mentre que si s'instal·len en un racó marginal seguiran el camí de la no-existència plena.

Conèixer, des de dins, des d'un dels historiadors més solvents de la història nacional de Catalunya, els espais de la memòria, en un procés fonamentat majoritàriament en els segles XIX i XX, és una lectura que no enganxa només per l'interès dels temes, sinó per la ductilitat de l'escriptura agradosa. Atreu el que diu i també el que suggereix a cada lector que té les seves idees i els seus coneixements sobre tots els escenaris exposats, que fan la lectura de l'obra tan amena com els espais de silencis de reflexió. Sovint el símbol s'emmiralla en el silenci, com els monuments carregats de referències, on es compaginen el respecte als morts, la meditació i la contemplació. Els símbols s'acosten a la veneració o als moments intensos de vida, com els de reflexió i silenci.

En aquest treball Balcells descriu, no pren opinió d'assagista parcial. Els temes que exposa tenen, tanmateix, tanta força i potència acumulada que la simple introducció de l'historiador, l'exposició elaborada que ofereix, condueix el lector a una posició en què no resta indiferent davant el comentari sobre el passat o sobre la re-construcció del futur. És segurament un dels millors elogis a un llibre d'història: que no va més enllà de l'aportació del coneixement per acostar el lector al contingut: a participar de la lectura amb la inquietud del que va desfilar i sobre el que hom té opinió. Llibre dinàmic com la realitat on van apareixent, amb un bon ús d'hemerografia, bibliografia, i fins i tot pintura, cinema, teatre, música i altres branques del comportament col·lectiu que fan de *Llocs de memòria dels catalans* una singular aportació a la historiografia present i que va molt més enllà d'una simple monografia de recerca per esdevenir alhora eina d'influència del present i aportació, és clar, valuosa de la historiografia nacional.